

Bilim Düşünce ve Sanatta

CİZRE

(Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri)

Editör
M. Nesim Doru

İstanbul–2012

Ibnü'l-Esîr el-Cezerî'de Târih Metodolojisi

Mustafa Özkan-Şırnak Üniversitesi

Abstract

History Methodology at Ibn Al-Asir Al-Jazari

The paper, focuses on Islamic historian Ibn al-Asir al-Jazari (630/1232) who criticized the Islamic World's traditional historical understanding, suggested that a different method for history understanding, interpretation and writing, used the method of writing famous book al-Kamil fi't-Tarih and is accepted as an authority in the Islamic World. The history methodology, recorded by historians, and historians to understand what is required to comply with the principles of transmitting means. Methodology is very important for Ibn al-Asir. Because methods, based on the merits before and at least as important as income. In this paper, Ibn al-Asir's reasons for creating a new history methodology, the principles of this methodology, the impact and significance in terms of the degree of consistency will be discussed and Islamic historiography.

Key Words: History, Methodology, Ibn al-Asir al-Jazari.

Tebliğimde, Cizreli bir âlim olan İslâm Târihçisi İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin (ö.630/1233)¹ târih metodolojisi üzerinde duracağım. Bu bağlamda; öncelikle, metodoloji kavramı üzerinde kısaca duracağım. Akabinde, İbnü'l-Esîr'in neden yeni bir târih metodolojisi geliştirmeye çalıştığına açıklık getireceğim. Daha sonra ise, söz konusu âlimin geliştirmeye çalıştığı târih metodolojisinin dayandığı temel ilkeleri zikretmeye ve bunları yorumlamaya çalışacağım.

Târih ilminde metodoloji; tarihçinin tarihi araştırma, yazma ve yorumlama sürecinde takip ettiği yöntem/metot demektir. Diğer ilimlerde olduğu gibi, târih ilminde de metot oldukça önemlidir. Zira tarihi yazarken ya da yorumlarken takip ettiğimiz yöntem yanlışsa, varacağımız sonucun da yanlış olması kaçınılmazdır.

Ayrıca hemen belirtelim ki; İbnü'l-Esîr'in "yeni bir tarih metodolojisi ortaya koyacağım" demesi, cesaret gerektiren büyük bir iddiadır. Aynı zamanda bu, oldukça zahmetli bir iştir. Burada konumuzla bağlantılı olarak şu soruyu sorabiliriz: İbnü'l-Esîr acaba neden yeni bir tarih metodolojisi oluşturma gereğini duymuş olabilir? Tespit edebildiğimiz kadarıyla bunun başlıca üç sebebi vardır:

Birincisi, İbnü'l-Esîr'in 70 küsur yıllık ömrü neticesinde sahip olduğu bilgi birikimi ve tecrübesi olmuştur. Zira İbnü'l-Esîr, zikredilen metodolojiyi geliştirmeden önce Hicâz, Bağdat, Şam, Kudüs, Halep ve Musul gibi dönemin önemli ilim-irfan merkezlerine gitmiş, buralardaki ilmî geleneği ve mevcut ilmî gelenek/anlayışlar arasında mukayese yapma imkânını elde etmiştir.² Yine o, İslam tarihinde önemli savaşların cereyan ettiği mekânları gezmiş ve buraları incelemiştir.³ Ayrıca İbnü'l-Esîr, çok sayıda siyasi şahsiyetin yanı sıra,⁴ farklı görüşlere sahip birçok âlimle karşılaşmış,

¹ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681/1282), Vefeyâtü'l-A'yân Enbâ-i Ebnâi'z-Zemân, Beyrut, 1997 II, 165; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (ö.746/1345), el-Bidâye ve'n-Nihâye, II, 2015, Beyrut, 2004.

² İbn Hallikân, II, 165; Yıldız, Hakkı Dursun, İslam Târihi el-Kâmil fi't-Târih (Önsöz), I-XI, I, XIV, İstanbul, 2008; Hizmetli, Sabri, İslâm Tarihçiliği Üzerine, 138, Ankara, 1991; Özeydin, Abdülkerim, "İbnü'l-Esîr", İslâm Ansiklopedisi, (T.D.V.), XXI, 26, İstanbul, 2000.

³ İbn Hallikân, II, 166; Özeydin, XXI, 26; Sandıkçı, Kemal, "Cizre'nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları: İzzeddin ve Mecduddin İbnü'l-Esîr Kardeşler", Hz. Nuh'tan Günümüze Cizye Sempozyumu, 101, İstanbul, 1999.

⁴ İbn Hallikân, II, 165.

bunlardan kimisinden ders almış, bazılarıyla da fikir alış-verişinde bulunmuştur.¹ Tüm bu gelişmeler, İbnü'l-Esîr'e tarih ilmiyle ilgili derin bir bilgi, tecrübe, ufuk ve sağlıklı bir bakış açısı kazandırmıştır diyebiliriz. Söz konusu özellikler de, doğal olarak İbnü'l-Esîr'in tarihi araştırma, anlama, yazma ve yorumlama anlayışı ya da biçimi üzerinde etkili olmuştur.²

İbnü'l-Esîr'in yeni bir tarih metodolojisini geliştirmesinin ikinci sebebi, onun Kur'an anlayışından kaynaklanmıştır denilebilir. Zira Kur'an, bize gelen tüm bilgilere yani rivâyetlere eleştirel yaklaşmamızı tavsiye etmektedir. Kur'an'ın ilgili âyetinde şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler, eğer bir fâsik size bir haber getirirse onu etraflıca araştırın. Yoksa cehalet sonucu, bir kavme kötülükte bulunursunuz da, sonra işlediklerinize pişman olursunuz".³ İbnü'l-Esîr bu âyeti dikkate alarak, tarihle ilgili gelen rivâyet ve mevcut kaynaklara eleştirel bakınca bir takım eksiklikler ve çelişkiler görmüştür. Bu durum da, onun yeni bir tarih metodolojisi geliştirmesine neden olmuştur.

İbnü'l-Esîr'in söz konusu metodolojiyi ortaya koymasının üçüncü nedeni ise mevcut tarih kitaplarının yazım usûlüyle ilgilidir. İbnü'l-Esîr bu konuda şunları belirtmektedir: "Eskiden beri içimde, târihle ilgili kitapları okuma ve bu kitaplardaki bilgileri öğrenme isteği vardı. Yine tarihle ilgili gizli-açık hadiselerle vâkıf olma, tarih kitaplarındaki bilgi, kültür ve tecrübelerden istifade etme arzusu vardı. Ne yazık ki tarihle ilgili kitapları inceleyince, mevcut tarih kitaplarının bu maksadı gerçekleştiremeyeceklerini, hatta bu kitaplar yüzünden, bilgi cevherinin araza dönüşeceğine kanaat getirdim. Öyle ki, bir kısım tarihçiler, konuyla ilgili bütün rivâyetleri kitaplarında toplamak sûretiyle, hacimli eserler meydana getirirken; diğer bir kısmı da, alınması gerekli olan pek çok bilgiyi terk edip muhtasar eserler yazmışlardır. Kimi tarihçiler ise önemli meseleler yerine basit, gereksiz ve anlamsız detay bilgilerden oluşan kitaplar kaleme almışlardır. Nihayetinde, ben bu işin usûlsüzlüğünü görünce, belirlediğim metod doğrultusunda bir tarih kitabı yazmaya karar verdim..."⁴

Kısacası İbnü'l-Esîr'in yaşamı boyunca edindiği derin bilgi, tecrübe, sahip olduğu Kur'an anlayışı, farklı bakış açısı ve mevcut tarih kitaplarının usûlüne göre yazılmamış olması gibi nedenler, onu, yeni bir tarih metodolojisi geliştirmeye ve bu doğrultuda eser yazmaya neden olmuştur.

İbnü'l-Esîr'in söz konusu metodoloji doğrultusunda yazdığı ve tüm dünyada önemli bir referans olarak kabul edilen tarih kitabı ise, el-Kâmil fi't-Târih isimli eseridir. On bir (11) ciltten oluşan bu eser, İngilizce ve Fransızca gibi birçok dilin yanı sıra, Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

Şimdi ise İbnü'l-Esîr'in tarih metodolojisinin dayandığı temel ilkeler üzerinde durmak istiyoruz:

Rivâyet Tenkidi İlkesi

Rivâyet tenkidi demek, tarihî herhangi bir konuya ilişkin bize ulaşan rivâyetleri yani haberleri bir takım ilkeler çerçevesinde inceleyerek, bunların doğruluk derecesini tespit etmeye çalışmaktır. Başka bir ifadeyle rivâyet tenkidi, konuyla ilgili rivâyetlerin eleştiri süzgecinden geçirilmesidir.

İbnü'l-Esîr, tarihî olay ya da şahıslarla ilgili tüm rivayetlere temkinle yaklaşmıştır. O, öncelikle güvenilir bulunduğu kaynaklarda geçen ve bunlar arasında da en doğrusu olduğuna inandığı rivâyetleri eserine almaya çalışmıştır. İbnü'l-Esîr, bu konuda takip etmiş olduğu yöntem konusunda şunları söylemektedir: "Konuyla ilgili rivayetleri kitabıma alırken, bunların içerisinde sağlam olanları almaya çalıştım. Dolayısıyla ben, karanlık gecelerdeki körün yürüyüşü, çakıl taneleriyle inci tanelerini bir araya toplayanın davranışı gibi hareket etmedim."⁵

Kısacası İbnü'l-Esîr, kendisinden önceki tarihçilerin yaptıklarının aksine, tarihle alakalı rivayetlerin râvilerini önemsememiş, kendisine ulaşan tüm rivayetlere sahih gözüyle bakmamış ve konuyla ilgili mevcut rivayetler içerisinde güvenilir yani doğru bulduklarını birleştirmek sûretiyle kitabına almaya çalışmıştır.⁶

¹ İbn Hallikân, II, 165; Özeydin, XXI, 26.

² Sandıkçı, 102.

³ Kur'an, 49/6

⁴ İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), el-Kâmil fi't-Târih, I-XI, I, 1-2, İstanbul, 2008.

⁵ İbnü'l-Esîr, I, 3.

⁶ İbnü'l-Esîr, I, 2-3.

Bilgi Miktarı-Mesaj Dengesi İlkesi

İbnü'l-Esîr'in metodolojisinde tarihî bilgi amaç değil, verilmek istenen mesaj ya da ders için bir araçtır. O, Bu aracın (bilginin) miktarını isı yerine ve zamanına uygun olarak kullanmaya çalışmıştır. Diyebiliriz ki, İbnü'l-Esîr'de bir konudaki bilginin miktarı ile, o konuda verilmek istenen mesaj arasında bir denge gözetilmiştir. Zira bir konudaki gereksiz-fazla bilgi, mesajın ikinci plana düşmesine ya da verilmek istenen dersin gölgede kalmasına neden olabilmektedir. Aynı şekilde bir konudaki bilginin azlığı, yani yetersiz oluşu da mesajın eksik ve yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir.¹

İbnü'l-Esîr, bilgi miktarı-mesaj dengesi ilkesiyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Bazı tarihçiler, konuyla ilgili tüm rivâyetleri, basit ve gereksiz tüm bilgileri toplayarak hacimli eserler oluşturmuşlardır. Kimi tarihçiler ise muhtasar tarih yazma adı altında, konunun anlaşılmasına vesile olacak çok lüzumlu olan bilgileri eserlerine almamışlardır.”²

Kanaatimizce İbnü'l-Esîr, bilgi-mesaj dengesi ilkesini, Kur'an'ın tarih anlayışından etkilenerek oluşturmuştur. Örneğin Kur'an'ın üçte ikisini oluşturan kıssalara, yani önceki kavim-peygamberlere ait tarihî bilgilere baktığımızda, tarihî hadiselerin detaylı bir şekilde anlatılmadığı, bunun yerine, üzerinde durulan olayla verilmek istenen mesajı aktaracak öğelere sadece yer verildiğini görmekteyiz. Zira amaç olay değil, olay üzerinden mesaj-ders vermektir. Örneğin Kur'an'da anlatılan Nuh Tufanı'na baktığımızda şunu görüyoruz: “Hz. Nuh, müşrik olan kavmini tevhide davet etmiştir. Tevhidi ve gelen peygamberi inkâr eden bu kavim, söz konusu davranışı sebebiyle Tufan hadisesi yoluyla helâk edilmiştir.”³ Kısacası Kur'an, Tufan olayının sadece ders/ibret içeren öğelerini nakletmiştir. Bunun dışında Nuh Tufanı'nın ne zaman yaşandığına; geminin içindeki insan ya da hayvanların cinsiyet, yaş ve fizikî yapılarına; geminin eni, boyu ve yüksekliğine ilişkin hiçbir bilgi verilmemiştir. Çünkü bu bilgiler önemli değildir. Önemli olan, Tufan hadisesinin ibret/ders içeren sebep ve sonucudur.

Kronoloji İlkesi

İbnü'l-Esîr'in tarih metodolojisinin dayandığı dördüncü ilke kronolojidir. Kronoloji, tarihi hadiseleri oluş sırasına göre ele almak, yazmak ve anlatmaktır. İbnü'l-Esîr'e göre bu ilke, tarihin daha kolay ve doğru bir şekilde öğrenilmesini sağlamaktadır. Zira her tarihi hadise, bir önceki olayın ve o dönemin şartlarının bir sonucudur. Önceki olay ve dönemin şartları bilinmeden, sonraki hadisenin doğru anlaşılması oldukça zordur.⁴

Kapalı Konuları Açıklama Ve Yorumlama İlkesi

İbnü'l-Esîr'e göre dinleyici ya da okuyucunun tarihten istifade edebilmesi için, tarihçinin konuları yüzeysel olarak ele almaması gerekir. Çünkü işlenen konu hakkında yeteri kadar bilgisi olmayan dinleyici ya da okuyucunun o konuyu doğru anlaması mümkün değildir. Bunun için tarihçi, hakkında az bilgi bulunan ya da kapalı bulduğu konular hakkında (yazacağı tarih kitabında o konuyla ilgili) ek açıklamalar yapmalı ve gerekirse o mevzuyu detaylı bir şekilde yorumlamalıdır. Nitekim İbnü'l-Esîr, el-Kamil fi't-Tarih isimli eserinde bu ilkeyi sık sık kullanmıştır.

Bütüncül Yaklaşım

Tarihçimiz İbnü'l-Esîr'e göre ele alınan târihî konunun doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, o konunun tüm yönleriyle bir bütün olarak anlatılması/yazılması gerekir. Örneğin Kerbelâ hadisi anlatılacaksa, bu hadiseye ilişkin bilgilerin tümü tek bir başlık altında verilmelidir. Kerbelâ'ya ait bilgilerin bir kısmı Yezîd'in hayatının anlatıldığı bölümde, diğer bir kısmı ise Medine İsyanı başlığı altında anlatıldığı zaman, Kerbelâ olayını kolay ve doğru bir şekilde anlamamız ve yorumlamamız

¹ Özkan, Mustafa, “Kur'an Kıssalarının İslam Tarihi Öğretimi Açısından Referans Olabilirliği Üzerine”, Marifé, Sayı 3, 105, Konya, 2010.

² İbnü'l-Esîr, I, 1.

³ Kur'an, 7/59-60, 64.

⁴ İbnü'l-Esîr, I, 3.

mümkün olamaz. Dolayısıyla tarihî konularla ilgili bilgiler parçalar halinde değil de, bütüncül bir yaklaşımla yazılmalı, okunmalı ve yorumlanmalıdır.¹

Üslûp

Üslûp, kısaca bir şeyin yapılış, yazılış ya da söyleniş şeklidir. Her konuda olduğu gibi, tarihin yazımı ve anlatımında da üslûp önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla yazacağımız ya da anlatacağımız tarihî bir konunun dinleyici ya da okuyucuyu sıkmaması için, uygun bir üslûp kullanmalıyız. İbnü'l-Esîr'e göre konuları yazarken ya da anlatırken, konunun monotonluktan kurtarılması için konuyla ilgili âyet, hadis, şiir ve atasözleri zikredilebilir. Tarihçimize göre muhatabın dikkatinin çekilmesi, bu dikkatin canlı tutulması, konunun hızlı-doğru anlaşılması ve kalıcı olması ancak sağlam bir üslupla mümkün olabilir.² İbnü'l-Esîr bu ilkeyi de eserinin birçok yerinde başarılı bir tarzda kullanmıştır.

Sonuç olarak; İbnü'l-Esîr, İslam Tarihçiliğinde yüzyıllarca süren rivâyetçi tarih anlayışının beraberinde getirdiği problemleri görmüş ve söz konusu tarih telakkisini eleştirmiştir. Ona göre mevcut tarih anlayışının en büyük sorunu, metodoloji problemiyle ilgilidir. Metodun da, yani usûlün de en azından esas kadar önemli olduğunu düşünen İbnü'l-Esîr, tarihin doğru araştırılması, yazılması, anlaşılması ve yorumlanması için yeni bir tarih metodolojisi geliştirmeye ve bu metot doğrultusunda tarih yazmaya karar vermiştir. İbnü'l-Esîr'in İslam tarihçiliğinde bir otorite olarak kabul edilmesi ve yazmış olduğu el-Kâmil fi't-Târih isimli eserin ilim dünyası tarafından önemli bir referans olarak görülmesi, söz konusu tarihçinin geliştirmeye çalıştığı tarih metodolojisinde büyük oranda başarılı olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Kaynaklar

HİZMETLİ, Sabri, İslâm Târihçiliği Üzerine, Ankara, 1991.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), el-Kâmil fi't-Târih, I-XI, İstanbul, 2008.

İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö.681/1282), Vefeyâtu'l-A'yan Enbâ-i Ebnâi'z-Zemân, I-IV, Beyrut, 1997.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ (ö. 746/1345), el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-II, Beyrut, 2004.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "İbnü'l-Esîr", İslâm Ansiklopedisi, (TDV), İstanbul, 2000.

ÖZKAN, Mustafa, "Kur'an Kıssalarının İslam Tarihi Öğretimi Açısından Referans Olabilirliği Üzerine, Marife, Sayı 3, s. 91-113, Konya, 2010.

SANDIKÇI, Kemal, "Cizre'nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları: İzzeddin ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr Kardeşler", Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İstanbul, 1999.

YILDIZ, Hakkı Dursun, İslam Târihi el-Kamil fi't-Târih (Önsöz), I-XI, İstanbul, 2008.

¹ İbnü'l-Esîr, I, 3.

² İbnü'l-Esîr, I, 6-7.